

MONOFUNKCINIO MIESTO SAMPRATOS PROBLEMA MIESTO ŪKIO PRIKLAUSOMYBĖS KONTEKSTE

Donatas Burneika

Geologijos ir geografijos institutas, T. Ševčenkos g. 13, LT-03223, Vilnius

El. paštas: donatas.burneika@geo.lt

Ivadas

Miestų ekonomikos raidos tendencijos buvo gana aktyviai nagrinėjamos Pasaulio geografinėje literatūroje visą XX amžių. Modernizmo ir ypač postmodernizmo epochos studijose akivaizdi didėjanti miestų specializacija (Hall, 1998; Knox, Taylor, 1985; Sassen, 1994). Kiekvienas miestas stengiasi kuo nors išsiskirti Pasaulio ir regiono rinkose. Ši specializacija yra labai įvairi, ji gali remtis tam tikra ūkio šaka, kurios bazėje miestas kuriamas, tam tikra vieta, kurią miestas užima miestų sistemoje ir tinkluose, ar net tam tikru unikaliu įvaizdžiu, kurį miestas siekia susikurti (Short et. al., 1993).

Kraštutinė tokios specializacijos forma – priklausomybė nuo vienos įmonės. Žinoma, tai nėra postmodernios ekonomikos tendencijų pasekmė, tačiau bendru atveju dėl tokių ūkio charakteristikų kylanti problema yra panašaus pobūdžio. Priklausomybė nuo vienos įmonės, tradicinėje Lietuvos sovietmečio geografijoje apibrėžiama kaip *monofunkciškumas* ar *monofunkcinis miestas*, buvo pradinė šio straipsnio autoriaus tyrimo kryptis, tačiau tyrimo metu paaiškėjo, kad šiuo metu siaura šio reiškinio traktuotė, jei nėra praradusi reikšmės, bent jau yra netekusi aktualumo.

Šiame straipsnyje autorius nagrinėja miesto ūkio specializacijos ir priklausomybės nuo vienakryptės gamybos bei siaurų rinkų problemas. Straipsnio tikslas – metodologinių miesto ūkio priklausomybės apibrėžimo klausimų išsiaiškinimas, teorinė šių reiškinų analizė. Darbas neturi tikslo nagrinėti konkrečius atvejus. Ši straipsnio tema buvo pasirinkta dėl kelių priežasčių. Pirma, miesto ūkis yra esminė bet kurio miesto, dažnai ir aplinkinio regiono, vystymosi ašis, be kurios neįmanomas sėkmingas visų sferų vystymasis. Nuo miesto ūkio specializacijos priklauso tiek ūkio vystymosi sparta, tiek pažeidžiamumas. Antra priežastis, lėmusi šio darbo pobūdį, yra susijusi su neaiškiu šio reiškinio įvardijimu ir klasifikavimu. Didėjantis dėmesys ir galimybės regioniniam ir miestų vystymui šiuos klausimus dar paaštrina.

Nepaisant to, kad šios problemos analizuojamos ir sąvokos vartojamos ne vieną dešimtmetį, tiksliai apibrėžti šiandieninę jų reikšmę gana sunku, autoriai šioms sąvokoms teikia skirtingas reikšmes, dažnai iš viso abejodami tokio miesto arba tokio reiškinio egzistavimu. Straipsnio autorius pamėgino teoriškai nagrinėdamas miesto ūkio priklausomybės problemas apibrėžti ir įvardyti skirtingas šios priklausomybės rūšis bei laipsnius bei aptarti šio reiškinio aktualumą šiuolaikinėje Lietuvoje.

1. *Monofunkcinio miesto sąvokos prasmė ir turinys*

Dažniausiai *monofunkciniais miestais* buvo vadinami miestai, kuriuose veikė viena didesnė įmonė, sukurianti didžiąją dalį darbo vietų. Nepaisant to, kad *miesto funkcijų* bei *monofunkcinio miesto* terminai vartojami gana seniai, bent sovietinės tradicijos geografijoje pati *funkcijos* samprata yra ganėtinai neaiški ir vargu ar semantiškai visiškai teisinga, būtent ta prasme, kuria ji buvo vartojama sovietmečiu.

Sovietmečiu, vyraujant centriniam planavimui, tiek atskiros įmonės, tiek jų kompleksai, miestai ir regionai buvo planuojami konkrečiai paskirčiai toje socialinėje–ekonominėje sistemoje. Kitaip sakant, galima manyti, kad „planuotojo“, kartais ir „tyrėjo“ požiūriu miestas vykdė kažkokią funkciją. Tokiu atveju miesto funkcijų samprata yra visai logiška ir priimtina, taigi ji gimininga *paskirties* sąvokai.

Šių dienų sąlygomis ekonominė, iš dalies ir socialinė sistema grindžiama supratimu, kad ją formuoja savarankiškas kiekvieno ūkio subjekto siekis įgyvendinti savo tikslus ir tik taip ji gali efektyviai dirbti. Subjektai egzistuoja ne tam, kad vykdytų kažkokią funkciją, bet atvirkščiai. Taigi funkcija nėra tikslas. Būtų tiksliau kalbėti ne apie miesto funkcijas, o apie jo vietą (ne padėties prasme) ekonominėje sistemoje.

Taigi reziumuojant aukščiau išdėstytas mintis reiktų manyti, kad *funkcijų*, o ir *monofunkciškumo* sąvokos šiuo metu yra nebetinkamos ir nevartotinos, jas reiktų keisti kitomis. Nors apie miesto funkcijas ir sunku kalbėti, galima kalbėti apie funkcionavimą. Tokiu atveju funkcijos sąvoka turi reikšti *veikimą, veiklą*, o ne *paskirtį*. Problema ta, kad posovietinėje erdvėje sąvoka *funkcija* tradiciškai dažniausiai suprantama kaip *paskirtis*. Ir jei vartojame būtent šią sąvoką, skaitytojai ir klausytojai iš karto bus klaidinami, todėl būtų racionaliau ją pakeisti kitu terminu, tačiau kol kas alternatyva neaiški. Koks terminas būtų tinkamiausias, jau kitas klausimas, atsakymas į kurį labiausiai priklauso nuo to, ką norima juo išreikšti. Bet kuriuo atveju šiame straipsnyje autorius *funkcijos* sąvoką toliau vartoja kaip terminą, reiškiantį veiklą, o *monofunkcinis miestas* tokiu atveju reiškia miestą, kuriame vykdoma vienos rūšies veikla. Bet kuriuo atveju sąvoka *monofunkcinis miestas* viso labo reiškia tik vieną miesto ūkio priklausomybės tipą, kurio turinys bus aptartas kitame skyriuje.

Kita problema yra susijusi su pačios veiklos, kartu ir su anksčiau minėtų sąvokų turinio apibrėžimu. Reikia išsiaiškinti, kokios veiklos apibrėžiant monofunkciškumą yra svarbios, kokiais dar kriterijais galima apibrėžti priklausomybės nuo vienos įmonės problemą, kaip dar būtų galima analizuoti siauros ūkio specializacijos keliamas problemas.

Kalbėdami apie monofunkcinį miestą iš karto sukuriame įspūdį, kad mieste vykdoma vienintelė veikla, kad jo egzistavimo paskirtis – viena. Tiek miesto paskirtis sistemoje, jei vartotume tarybinę ideologiją, tiek ypač jame vykdoma veikla niekada nebuvo ir negalėjo būti vienintelė. Neįmanoma išivaizduoti visaverčio miesto, kuriame nebūtų gyvenama, vykdoma veikla, besiremianti tų gyventojų aptarnavimu, ir veikla, susijusi su prekių ir paslaugų eksportu, iš kurios gaunama pajamų prekių ir paslaugų importui. Jei šių veiklų kompleksas nėra, nėra ir miesto. Galima kalbėti tik apie nedideles gyvenvietes ar pastatų kompleksus ir pan. Vadinas, kalbant preciziškai monofunkcinio miesto negali būti, taigi gal ir *monofunkcinio miesto* sąvoka – nereikalinga? Tačiau pati miesto ūkio priklausomybės problema egzistuoja, vadinas, reikia tiesiog skirti svarbias veiklas nuo su jomis susijusių arba antrinių veiklų.

Dėl minėtų priežasčių kalbėti apie *miesto funkcijas*, t.y. vykdomas veiklas aplamai, nėra prasmės, nes dalis funkcijų iš anksto žinomos ir būtinos bet kuriuo atveju. Taigi *miesto funkcijų* sampratos apibrėžimo ir turinio klausimas pirmiausia yra susijęs su atskirų veiklų atmetimo klausimu. Kalbant apie *miesto funkcijas* visų pirma reikia turėti galvoje miesto vietą platesnėje ekonominėje sistemoje, kuri iš esmės ir yra lemiantis miesto kuriamasis veiksnys. Sovietinių laikų sąvoka *miestą kuriantis ūkis* turėtų atspindėti būtent tą jo ekonominio sektoriaus dalį, kuri svarbi apibrėžiant *miesto funkciją* arba ūkio priklausomybės tipą, o *monofunkciniu miestu* laikytinas miestas, turintis vienintelį tokį sektorių. Kitaip sakant, *monofunkcinio miesto* sąvokos turinys apimtų tik tokias veiklas.

Apibrėžiant *monofunkcinio miesto* sąvoką, racionalu kalbėti tik apie ekonominius dalykus, arba, tiksliau sakant, jį apibrėžti ekonominiais terminais. Visą sferą, kuri nepatenka

į ekonominių lauką, t.y. nedalyvauja rinkos santykiuose, reiktų palikti kitoms diskusijoms, nes dauguma grynai socialinių, kultūrinių ar politinių veiklų bet kuriuo atveju egzistuoja ir yra ne šio klausimo problema. (Ekonominėmis veiklos rūšimis reiktų laikyti bet kurias su rinka susijusias veiklas, nepriklausomai nuo jų ekonominio efektyvumo, tikslų ar socialinės svarbos.)

Kadangi, kaip jau minėta, svarbios tik tos veiklos, kurios kuria miestą, t.y. tos, kurios gauna pajamų ne iš vietos teritorinės rinkos, iš karto galima atsisakyti dalies ūkio sektorių kaip nesvarbių siekiant apibrėžti miesto *funkcionavimą*. Taip pat galima atsisakyti sektorių, nebūdingų miesto ūkiui, juo labiau kad jie bet kuriuo atveju yra lokalaus pobūdžio, t.y. veikia artimoje miesto aplinkoje. Tai būtų visas bioproductinis ūkis.

Visos ūkio šakos, besiremiančios vietos gyventojų formuojama paklausa, taip pat atmetinos – komunalinis ūkis; mažmeninės paslaugos; vietos valdymo ir mokymo institucijos (iki aukštesniojo mokslo); vietos statybų sektorius; vietos transportas; nekilnojamasis turtas ir nuoma; socialinis darbas; privačių ūkių veikla ir pan.

Bet kuriuo atveju miestą kuriančios šakos – tai apdirbamoji pramonė ir elektros energijos gamyba (su mažom išimtim), didmeninė prekyba, viešbučiai, oro, geležinkelio ir vandens transportas, mokslo tyrimai, valstybės valdymas ir gynyba.

2. Miesto ūkio priklausomybės rūšys ir tipai

Miesto funkcinio tipo (ūkio priklausomybės požiūriu) įvardijimas ir jo išskyrimo kriterijai jau yra ne tik teorinė, bet ir praktinė problema, nes reikia ne tik nuspręsti, kokie matai ir metodai yra geriausi, bet ir tai, kad jie būtų prieinami ir praktiški. Turbūt praktikoje neišvengiamai tenka vadovautis *Ekonominių veiklos rūšių klasifikatoriumi* (Ekonominių..., 2002), nors geografams būtų priimtinesnė kiek kitokia ūkio šakų klasifikacija. Akivaizdu, kad ūkio specializacija, kaip ir bet kuris kitas socialinis (plačiaja prasme) reiškinys, negali būti absoliuti, todėl yra prasmės nagrinėti ir *monofunkciškumo* laipsnį. Autoriaus nuomone, *visiškai monofunkciniu miestu (struktūros prasme)* galima vadinti tik tokį miestą, kurio visos importo pajamos (pajamos ne iš vietos gyventojų) kuriamos viename ūkio sektoriuje (įmonėje) arba sektoriuose, kurių paklausa formuojama to vienintelio sektoriaus (kitaip sakant – remiasi vienu rinkos segmentu, net kai jo erdvinė sklaida ir didelė). Pavyzdžiu gali būti kuris nors kurortas (šiam kontekste jis vadintinas turizmo ekonomikos miestu). Jei jo ūkis remiasi vien atvykstančiais gydytis žmonėmis, tai nepaisant to, jog egzistuoja visa industrija, teikianti jiems paslaugas, tiesiogiai nesusijusias su gydymu (maitinimas, pramogos ir pan.), jį reikia įvardyti monofunkciniu miestu.

Funkcijų išskyrimas – ne tik įvairovės, bet ir *erdvės* klausimas. Net ir pačios miesto sąvokos vartojimas taip pat gali remtis ne tik jo funkcijomis, bet ir jų erdvine apimtimi. (Miestu negalima laikyti gyvenvietės, kurios ūkinė sistema remiasi lokalia teritorine rinka, o ekonomikos pagrindas – ūkio sektoriai, kurie tiesiogiai susiję kasdieniais vietos teritorinės rinkos poreikiais grįsta paklausa.) Dėl šios priežasties nagrinėjant miesto ūkio specializacijos problemas taip pat negalima apeiti ir šio aspekto.

Monofunkciškumas gali būti ir *erdvinis* – kai miesto (ar šalies) ūkis remiasi viena teritorine rinka. Pasekmės panašios – ar prarandame vieną rinkos segmentą (tarkime, poilsiautojus, elektros pirkėjus, tiekimo šaltinį), ar vieną teritorinę rinką (tarkime, ūkio krizė regione, kuris sudarė pagrindinę miesto produkcijos rinką).

Akivaizdu, kad ir ne vien viena rinka besiremiantis miestas gali būti iš esmės monofunkcinis, jei kitos miestą kuriančios šakos sudaro mažą procentą šiame į eksportą orientuotame miesto sektoriuje. Todėl šiuo požiūriu monofunkciniu galima laikyti ir tokį miestą,

kurio ūkinė sistema subyra sužlugus pagrindiniam eksporto sektoriui, dėl ko kyla ilgalaikis nedarbas ir ekonomika palaikoma dotacijomis iš centrinio biudžeto bei vietos teritorinės rinkos aptarnavimu (visos įplaukos iš šalies – pensijos, socialinės išmokos ir kitokia parama).

Apibendrinus galima teigti, kad *absoliučiai monofunkcinis miestas* – tai miestas, kurio ūkinė sistema remiasi viena įmone, gaminančia vieną produktą ir priklausanti nuo vieno rinkos segmento vienoje teritorinėje rinkoje. Tokia situacija praktiškai įmanoma tik labai ribotą laiką ir labai specifinėmis sąlygomis (esant labai specifiniams ekonominiams ištekliams, pvz., paklausiam, palyginti brangiam, bet trumpos eksploatacijos gamtos resursui).

Atvirkščiai, *absoliučiai nemonofunkcinis miestas* – tai miestas, kuriame sužlugus vienam iš daugelio eksportuojančių sektorių esama darbo paklausa užtikrina staigius struktūrinius ūkio pokyčius – keičiasi balansas tarp sektorių, bet ne gamybos ar pajamų apimtys. Miesto ūkis remiasi daugeliu sektorių ir tiek struktūriniu, tiek erdvinio principu diversifikuota rinka.

Kalbant labai apibendrintai, *monofunkcinis miestas* plačiąja prasme yra miestas, kurio finansinių įplaukų iš kitų teritorinių rinkų šaltinis remiasi vienu rinkos segmentu arba viena teritorine rinka. Čia miesto monofunkciškumas apibrėžiamas ne jame vykdoma veikla, bet priklausomybe nuo vienos rinkos, todėl monofunkcinis miestas iš tikro galėtų vadintis vienos rinkos miestu. Apibendrintai vadinamąjį monofunkciškumą galima apibrėžti tiek mieste vykdomos veiklos, tiek jo užimamos rinkos atžvilgiu. Ši praktika apskritai retai nagrinėjama geografinėje literatūroje, bet kai kuriais atvejais ji yra gal net patogesnė, ypač jei nagrinėtume miesto ūkio sistemos pažeidžiamumą.

Kartu ir monofunkcinių miestų klasifikacija galima tiek pagal veiklą (ūkio sektoriai ar įmonės tipas), tiek pagal rinką (rinkos segmentas ir erdvės dalis). Gali būti ir difunkciniai miestai – analogiškai.

Paskutiniaisiais metais kartu su tradicinio monofunkciškumo mažėjimu Lietuvoje ryškėja ir atvirkščias procesas – monofunkcinių miestų daugėjimas. Priklausomybė tik nuo vienos didelės įmonės kaičiama į priklausomybę nuo vienos rinkos ar vienos veiklos rūšies. Bankrutavus didelėms įmonėms, „rajoniniai“ miestai didele dalimi virto tik aplinkinių teritorijų aptarnavimo centrais.

Vienintele „eksportuojančia“ ekonomine veikla dažnai lieka valstybės paslaugų sektorius – rajoninio aptarnavimo ir ypač valdymo *funkcija* – kai didžioji dalis finansinių įplaukų yra susijusios su centralizuotai perskirstamomis lėšomis bei lėšomis, surenkamos iš vienintelės teritorinės rinkos, – tos, kurioje yra pats miestas, tik ji yra aukštesnio nei vietos rango, t.y. remiasi ne tik kasdiene paklausa. Saugumo požiūriu, tai, žinoma, yra stabilesnė situacija, tačiau ji nesukuria didelio multiplikacinio efekto ir vargu ar gali sukelti stipresnį impulsą tolesniam ūkio vystymuisi, nes įplaukų padidėjimas nelabai tikėtinas, ir šioms rinkoms išplėsti nėra galimybių.

Monofunkciškumo terminas, reiškiantis iš esmės priklausomybę nuo vienos veiklos ir (ar) nuo vienos rinkos, iš principo gali būti vartojamas ne tik kaip ekonomikos priklausomybės, bet ir kaip ūkinės sistemos pažeidžiamumo matas. Sunku tiksliai nustatyti, kurioje situacijoje miestas labiau pažeidžiamas – ar kai visas miestą kuriantis ūkis sutelktas vienoje įmonėje, ar kai visas ūkis remiasi viena teritorine rinka. Paskutinių metų Lietuvos patirtis rodo, kad antrasis atvejis lygiai taip pat pavojingas ir nepageidautinas kaip ir priklausomybė nuo vienos įmonės.

3. Miesto ūkio priklausomybės laipsnio ir tipo nustatymas

Apibendrinant aukščiau išdėstytas mintis reikia konstatuoti, kad nors miesto ūkio priklausomybės problema egzistuoja, nors pagal tai įmanoma išskirti kelis miestų tipus, tikslus ir visapusiškai teisingas šių tipų atskyrimas ir įvardijimas yra ganėtinai problemiški. Vis dėlto autorius pabandė kiek įmanoma tiksliau apibrėžti kriterijus, kuriais vadovaujantis miestus

galima skirtyti į skirtingas priklausomumo kategorijas. Toks suskirstymas kartu apibūdina ir miestų ūkio pažeidžiamumą bei gali išryškinti taikytinų jų vystymo priemonių kryptį:

- 1) gamybos koncentracija (įmonių skaičius – viena įmonė);
- 2) gamybos įvairovė (pagal produkciją – vienas produktas ar paslauga);
- 3) rinka (pagal gamybos produktų ir paslaugų pardavimo rinką – vienas pirkėjas);
- 4) erdvė (pagal gamybos produktų ir paslaugų pardavimo erdvę – viena teritorinė rinka).

Jei bent vienas šių kriterijų yra būdingas miestui, vadinasi, miesto ūkis gali būti vadinamas *monofunkciniu*, arba siauros specializacijos. Autoriaus nuomone, tokie kriterijai galėtų būti vertinami atliekant bet kurio miesto ūkio sistemos analizę. Jie tikėtų ir kitų kategorijų teritorinių ūkio sistemų analizei (savivaldybei, regionui, valstybei, valstybių sąjungoms).

Pažymėtina, kad čia nagrinėjamos daugiausia miesto gamybos charakteristikų problemos, nes pagrindinis šio straipsnio objektas – ūkio specializacijos reiškiniai. Apskritai ūkio priklausomybė ir pažeidžiamumas priklauso ne tik nuo gamybos ir pardavimo rinkų įvairovės, bet ir nuo tiekimo šaltinių.

Akivaizdu, kad miestus galima suskirstyti į tam tikrą gretą, kurios viename gale būtų absoliučiai monofunkciniai miestai, o kitame – universalūs. Tarp jų išsidėstę įvairiu laipsniu specializuoti miestai. Pirmoje tokios gradacijos dalyje atsidurtų siauros specializacijos miestai, kurių ūkio sistemos praktiškai sutrinka sužlugus bent vienam iš priklausomybę sukurančių veiksnių. Tokie miestai su tam tikromis išlygomis gali būti vadinami monofunkciniais, nors būtų geriau sugalvoti tikslesnį terminą. Tiksliau kalbant, autorius abejoja tiek absoliučiai monofunkcinių, tiek absoliučiai universalių miestų ilgalaikio egzistavimo galimumu. Praktikoje būna tam tikrais kriterijais apibrėžiami monofunkciniai ir universalūs miestai, vis dėlto turintys kažkokią specializaciją, nes neįmanoma viename mieste sutelkti visos ūkio įvairovės. Tokia gali būti tik ūkinė sistema, kuri arba egzistuoja be ekonominių mainų, arba tiesiog apima visą Žemės rutulį.

Taip pat pabrėžtina, kad autorius ūkio sistemos priklausomybės ir pažeidžiamumo klausimus siejo tik su jos erdviniais ekonominiais ryšiais, o ne su pačios sistemos vidaus situacija. Akivaizdu, kad tiek ūkio pažeidžiamumas, tiek iš dalies ir priklausomybė priklauso ir nuo vidaus situacijos bei įvairių, ne tik ekonominio pobūdžio, veiksnių.

Išvados

1. Egzistuojanti miesto ūkio priklausomybės bei pažeidžiamumo problema sietina tiek su paties reiškinio nepakankamu iširtumu, tiek su jo klasifikacijos ir įvardijimo problemomis. Miestas, kurio ūkinė sistema priklauso nuo vienos rūšies veiklos, vadinamas *monofunkciniu*.

2. Monofunkciškumas gali būti apibrėžiamas daugeliu kriterijų, sietinų tiek su gamybos pobūdžiu, tiek su jos erdvine koncentracija, tiek su produkcijos realizavimo rinka bei teritorija. Būtent šie keturi veiksniai yra svarbiausi apibrėžiant ir nagrinėjant miesto ūkio sistemos priklausomybę, pažeidžiamumą bei vietą miestų gretoje, kurios viename gale – absoliutus monofunkciškumas, kai visa miestą kurianti gamyba sutelkta vienoje įmonėje, gaminančioje vieną produktą, kurį parduoda vienintelei įmonei kitoje teritorinėje rinkoje, o kitame – absoliutus universalumas, būdingas tik uždarams ekonominėms sistemoms.

3. Tie patys kriterijai gali ir turėtų būti naudojami nagrinėjant ir kitų teritorinių ir subteritorinių rinkų (savivaldybių, regionų, valstybių) ūkių priklausomybę bei pažeidžiamumą. Ekonominio saugumo ir efektyvumo prasme nei absoliuti specializacija (monofunkciškumas), nei visiškas universalumas nėra pageidautini.

Gauta 2005-02-19

Literatūra

Ekonominių veiklos rūšių klasifikatorius prie LR Vyriausybės (2002)/ Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, Vilnius.

Hall T. (1998). *Urban Geography*, London: Routledge.

Knox P. L., Taylor P. J. (1985). *World Cities in a World System*, Cambridge: Cambridge University Press.

Sassen S. (1994). *Cities in a World Economy*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.

Short J. R., Benton L. M; Luce W. B., Walton J. (1993). Reconstructing the Image of the Industrial City. *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 83,(2), p. 207–224.

Donatas Burneika

Institute of Geology and Geography, Vilnius

Monofunctional city – problems of notion and concept

Summary

Dependence of city economy on specialized production has been analysed for many years in various countries of the world. The edge form of such specialization in the scientific practice of former Soviet Union was named “monofunctional city”. It presents the case when the whole economy of a city depends on one big factory, however in broader sense there are no cities with totally homogeneous functioning. It is only sensible to analyse that part of an economy of a city, which is based on outer economic relations but not on supplying needs of inner market of the city. Usually this edge form of specialization is rather rare and does not last long. However there also exists an obvious trend of growing specialization of economy of cities in the world.

The author tried to find out the main criteria, which may be used in determining the degree of specialization of economy of a settlement. Also these criteria would help to classify cities according to dependence as well as vulnerability of their economic systems. We must emphasize that this article analyses only the cases of spatial economic relations of the economic system of cities but not the system itself.

The author determined four main groups of factors, which are important establishing the degree of homogeneity (specialization) and also dependence and vulnerability of economy. These are: a) degree of concentration (whole production is made in one factory); b) scope of production (only one type of products is produced in the city); c) market (whole production (goods or services of a city) are being sold to one buyer); d) space (whole production is sold in one territorial market).

All these criteria can be used to determine the degree of specialization of the economy of a settlement or even broader economic systems. However the degree of dependence and vulnerability of an economy are related to other important factors as well, where the role of suppliers is also rather important.